

Leerplan secundair freinetonderwijs

Eerste graad

Basisoptie Freinetpedagogie 2de leerjaar A

Leerplannummer: 2020/2

Nummer inspectie:

Freinetscholen Keerpunt vzw
www.keerpuntscholen.be

2020

Inhoudsopgave

Verklaring van enkele begrippen.....	3
Inleiding	4
1. Waarom een basisoptie Freinetpedagogie?	6
2. Doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie	8
3. Pedagogisch-didactische wenken bij de doelen van de basisoptie.....	12
4. Evaluatie en inbreng van schoolteams en leerlingen.....	17
5. Materiële vereisten/Basisuitrusting.....	21
Bijlagen	25
Bibliografie	28

Verklaring van enkele begrippen

- **Basisvorming:** het gedeelte van het curriculum dat beantwoordt aan de decretale eindtermen. In het eerste leerjaar A telt de basisvorming 27 lestijden, in het tweede leerjaar A 25 lestijden.
- **Keuze-uren of differentiatie-uren:** de lestijden die de school vrij mag inrichten, naast de basisvorming en het structuuronderdeel. In het eerste leerjaar A zijn vijf lestijden voor differentiatie voorzien, in het tweede leerjaar A twee.
- **Structuuronderdeel:** de algemene benaming voor een studierichting in de eerste, tweede of derde graad van het secundair onderwijs.
- **Basisoptie:** een structuuronderdeel van de eerste graad. De basisoptie wordt enkel ingericht in het tweede leerjaar van de eerste graad. Dit leerplan geldt voor de basisoptie Freinetpedagogie (5 lestijden in het tweede leerjaar A).

Inleiding

Algemene situering

Dit leerplan is opgesteld door Freinetscholen Keerpunt vzw, het schoolbestuur van een vrije secundaire freinetschool die op 2 september 2019 in verschillende vestigingsplaatsen, verspreid over Vlaanderen, van start ging met het eerste jaar A en die vervolgens wil uitgroeien tot een zesjarige structuur. Meer informatie over Keerpunt is te vinden op www.keerpuntscholen.be.

In september 2018 diende Freinetscholen Keerpunt een aanvraag tot erkenning van een nieuwe basisoptie Freinetpedagogie in. Deze basisoptie werd in mei 2019 door de Vlaamse regering erkend en toegevoegd aan de matrix Secundair Onderwijs, wat betekent dat secundaire scholen de basisoptie kunnen programmeren.¹ De doelen van de basisoptie Freinetpedagogie zijn beschreven in het curriculumdossier van de eerste graad.

De basisoptie Freinetpedagogie biedt scholen de mogelijkheid om de in het Keerpuntleerplan van de basisvorming (2019/1) geschetste visie en kenmerken van de freinetpedagogie ten volle te verwezenlijken in de eerste graad A van het secundair onderwijs. De basisoptie is daarvoor weliswaar een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde: elke freinetschool zou ernaar moeten streven de freinetpedagogie en de daarbij horende freinettechnieken in alle geledingen van het onderwijs toe te passen, dus ook in de basisvorming, in de keuze-uren van het eerste jaar, in de differentiatie-uren, in eventuele andere basisopties die de school programmeert en in de organisatie en de dagelijkse werking van de school. In wat volgt behandelen we enkel de elementen die relevant zijn voor de basisoptie Freinetpedagogie.

Over het leerplan

Het leerplan is bedoeld voor mentoren/leraren van scholen die de basisoptie Freinetpedagogie geprogrammeerd hebben voor hun tweede leerjaar A. Het bevat de doelen van de basisoptie Freinetpedagogie zoals die zijn opgenomen in het curriculumdossier voor de eerste graad A.

In het leerplan wordt de term 'mentoren' gehanteerd omdat die beter de relatie van de leraar tegenover de leerlingen in een freinetschool weergeeft. De term 'leerkracht' zal in dit leerplan niet gebruikt worden om leraars of mentoren aan te duiden, omdat in het freinetonderwijs de *leer-kracht* (de kracht om te leren) in de eerste plaats bij de leerlingen te vinden is.

Dit leerplan voor de basisoptie Freinetpedagogie (2020/2) werd opgesteld en ingediend in samenhang met het geïntegreerd Keerpuntleerplan voor de basisvorming in de eerste graad (2019/1). Keerpunt heeft dus geen leerplannen per discipline of sleutelcompetentie ('vak') gemaakt, omdat in freinetscholen zo veel mogelijk 'vakoverschrijdend' aan de eindtermen gewerkt wordt. Vooral het competentieoverschrijdende (transversale) karakter wordt benadrukt, eerder dan het 'vakspecifieke'.

¹ Aangezien het om een niche-optie gaat, is de basisoptie Freinetpedagogie niet vrij programmeerbaar, maar is voorafgaandelijke toestemming van de Vlaamse regering vereist.

De Keerpuntleerplannen hanteren de principes van de freinetpedagogie als uitgangspunt. Scholen die beide leerplannen (2019/1 en 2020/2) in samenhang volgen, kunnen er het volledige leerproces in de eerste graad (basisvorming en keuzeuren) mee aansturen. Dankzij het aparte leerplan van de basisoptie Freinetpedagogie (2020/2) hebben scholen ook de mogelijkheid deze basisoptie te combineren met andere leerplannen dan het Keerpuntleerplan voor de basisvorming en voor eventuele andere basisopties.

Beide Keerpuntleerplannen (2019/1 en 2020/2) vermelden enkel de einddoelen (eindtermen of specifieke doelen van de basisoptie) die bereikt moeten worden op het einde van de eerste graad. Er worden geen tussendoelen geformuleerd. Wel bevatten beide leerplannen aanwijzingen en wenken over de manier waarop de einddoelen voor het geheel van het leerproces gerealiseerd kunnen worden met een pedagogisch-didactische aanpak op basis van de principes van de freinetpedagogie.

Opbouw van het leerplan

Het Keerpuntleerplan 2020/2 voor de basisoptie Freinetpedagogie bestaat uit verschillende onderdelen:

Het eerste hoofdstuk verantwoordt het bestaan van een apart structuuronderdeel Freinetpedagogie en schetst beknopt de eigenheid en de pedagogisch-didactische visie van het freinetonderwijs. Die visie en de wijze waarop die – onder meer via freinettechnieken – in de klaspraktijk omgezet kan worden, komt uitgebreider aan bod in het geïntegreerde leerplan voor de basisvorming (2019/1). Het huidige leerplan gaat enkel in op de specifieke freinettechnieken die in de vijf lestijden van de basisoptie aan bod komen: klasraad, praktische burgerschapsvorming en atelier (zie hoofdstuk 3).

Hoofdstuk twee beschrijft de specifieke leerdoelen van de basisoptie Freinetpedagogie, zoals die in het curriculumdossier van de eerste graad zijn opgenomen. Ook de samenhang van deze doelen met de sleutelcompetenties van de basisvorming wordt aangegeven.

Het derde hoofdstuk bevat didactische wenken in verband met de aanpak van klasraad, burgerschapsvorming en atelierwerking. In het vierde hoofdstuk wordt aangegeven hoe de doelen van de basisoptie geëvalueerd kunnen worden en wat de inbreng van schoolteams en leerlingen kan zijn bij de realisatie van dit leerplan.

Het vijfde en laatste hoofdstuk bevat een overzicht van de basisuitrusting die nodig is om dit Keerpuntleerplan te realiseren en de specifieke doelen van de basisoptie Freinetpedagogie te bereiken.

Beginsituatie

Het leerplan 2020/2 is van toepassing voor leerlingen die het tweede leerjaar A aanvatten en die gekozen hebben voor de basisoptie Freinetpedagogie. Het is niet noodzakelijk dat de leerlingen het eerste leerjaar A in een freinetschool gevolgd hebben. Bij leerlingen zonder ervaring in het freinetonderwijs zal de school bij de start van het schooljaar wellicht meer aandacht moeten schenken aan de ontwikkeling van communicatieve en sociale basisvaardigheden, die in freinetscholen immers inherent aan bod komen via freinettechnieken zoals kring en klasraad.

1. Waarom een basisoptie Freinetpedagogie?

Een structuuronderdeel Freinetpedagogie in het secundair onderwijs is maatschappelijk relevant als continuïteit van het pedagogisch project dat vandaag al een plek vindt in een tachtigtal Vlaamse basisscholen, verspreid over de drie onderwijsnetten. Jaarlijks maken zo'n 1500 leerlingen uit het freinetbasisonderwijs de overstap naar het secundair onderwijs. Bovendien neemt het aantal freinetscholen elk jaar toe. De erkenning van een structuuronderdeel Freinetpedagogie in het secundair onderwijs beantwoordt dan ook aan een reële maatschappelijke en onderwijskundige behoefte.

De voorbije jaren werden in verschillende scholen pogingen gedaan om freinetonderwijs te verwezenlijken binnen de bestaande structuur van onderwijsvormen en studierichtingen van het secundair onderwijs. Die ervaringen leren dat het helemaal niet eenvoudig is om de visie van Freinet op mens en maatschappij en op de manier waarop kinderen en jongeren zich ontwikkelen en leren (zie deel 1 van het Keerpuntleerplan 2019/1), te verankeren in de concrete praktijk van een secundaire school. Die moeizame realisatie van freinetonderwijs op secundair niveau wordt bevestigd in het onderzoek van Jan Devos (2019). Deze auteur verwoordt daarbij wel de verwachting dat door de erkenning van een structuuronderdeel Freinetpedagogie in het secundair onderwijs 'meer ruimte zou ontstaan voor een meer natuurlijke aanpak conform de freinetpedagogiek' (p. 264).

De basisoptie Freinetpedagogie biedt secundaire freinetscholen de mogelijkheid om freinettechnieken zoals klasraad en atelier en een concretisatie van maatschappelijk engagement (praktische burgerschapsvorming) binnen het keuze- en het complementair gedeelte een volwaardige plaats te geven in het curriculum van de eerste graad A-stroom.

De basisoptie Freinetpedagogie geeft jongeren de kans om binnen de freinetpedagogie hun schoolloopbaan verder te zetten in het secundair onderwijs en daarbij in hoge mate zelf de motor te zijn van hun ontwikkeling en verantwoordelijkheid te nemen voor hun leertraject en hun eigen leerproces. De mogelijkheid tot gedifferentieerd leren wordt zo maximaal benut.

Een structuuronderdeel Freinetpedagogie¹ is inclusief en comprehensief, kent geen verdere opsplitsing in studierichtingen en laat bijgevolg een domeinoverschrijdende aanpak toe. Door leerlingen de kans te bieden om op verschillende terreinen (cognitief, creatief, technisch-handwerkvaardig, sociaal-ondernemend enz.) hun interesses te verkennen en hun talenten te ontwikkelen, spreekt de freinetpedagogie het hoofd, het hart en de handen aan. Dat biedt onmiskenbare voordelen: er zijn geen hoger of lager gewaardeerde keuzes in leerdomeinen en door de flexibele leerwegen krijgt het watervalestelsel binnen de freinetpedagogie geen kans.² Schoolmoeheid en vroegtijdig schoolverlaten wordt preventief aangepakt binnen een structuuronderdeel dat inzet op de interesses van leerlingen en op hun intrinsieke motivatie. Bovendien biedt de freinetpedagogie de mogelijkheid om meer in te spelen op de maatschappelijke

¹ Freinetpedagogie werd erkend als basisoptie in het 2de leerjaar A. Het is de bedoeling om de continuïteit van de freinetpedagogie verder te garanderen in het vervolgetraject van het secundair onderwijs. Freinetscholen Keerpunt zal daartoe een aanvraag tot erkenning van een structuuronderdeel Freinetpedagogie in de 2de en 3de graad van het ASO indienen bij de Vlaamse Overheid.

² Zie ook Vandecandelaere e.a. 2016, p. 17: 'Het watervaleffect hangt samen met de hiërarchische ordening van onderwijsvormen en studierichtingen in het secundair onderwijs.'

en culturele context van de leerlingenpopulatie: via flexibele leerwegen, coöperatief leren, samenwerking met de omgeving van de school, enzovoort.

Binnen een structuuronderdeel Freinetpedagogie kunnen leerlingen geen ‘verkeerde’ studiekeuzes maken waarop ze later moeten terugkomen (vaak met verlies van een schooljaar en latere cumulatie van leerachterstand als gevolg). De gegevens uit de jaren 1990 over de verschuivingen in studiekeuze vanaf de eerste graad¹ worden door het TransBASO-onderzoek van 2017 bevestigd: ‘Heel wat leerlingen maakten met andere woorden een verkeerde keuze. We weten bovendien dat het veranderen van studieoptie vaak het gevolg is van een faalervaring, en dat dit dikwijls samengaat met een overstap naar een andere school. Hoog mikken is dus niet altijd een goed idee.’² Het is belangrijk dat elk denken in termen van ‘hoog’ of ‘laag’ volstrekt vreemd is aan de basisoptie Freinetpedagogie.

Een structuuronderdeel Freinetpedagogie geeft secundaire freinetscholen de kans om te vertrekken vanuit hun gemeenschappelijke basisvisie. Zo kunnen scholen in grotere verbanden met elkaar samenwerken, bijvoorbeeld om een breed aanbod aan ateliers of burgerschapsprojecten te realiseren, rekening houdend met de eigenheid en autonomie van iedere freinetschool.

In het freinetonderwijs zijn het *hoe* (de aanpak), het *wat* (de inhoud), het *waartoe* (de leerdoelen) en het *waarom* (de visie) onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarom worden de te behandelen thematische leerinhouden (‘leerstof’) niet vooraf vastgelegd in de basisoptie, maar aangereikt via levend leren en de coöperatieve werking op klas- en schoolniveau. Wel werden een aantal specifieke leerdoelen voor de basisoptie Freinetpedagogie geformuleerd. In de volgende hoofdstukken wordt daar nader op ingegaan, evenals op de manier waarop die doelen bereikt en geëvalueerd kunnen worden.

¹ Van Damme e.a., 1997

² Zie Goosen & Boone, 2017, p. 31

2. Doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie

De doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie zijn:

1. De leerlingen passen de principes van de Freinetpedagogie toe.
2. De leerlingen passen de principes van democratische besluitvorming toe op klasniveau (klasraad) en op schoolniveau (leerlingenraad/schoolraad).
3. De leerlingen passen de basisbeginselen van coöperatief samenwerken toe op klas- en schoolniveau.
4. De leerlingen passen de basisbeginselen van conflicthantering toe op klas- en schoolniveau.
5. De leerlingen evalueren zelf uitgevoerde burgerschapsprojecten kritisch met behulp van richtvragen.
6. De leerlingen onderzoeken verschillende kennis- en vaardigheidsdomeinen (*) van de samenleving en de waarde van elk van deze domeinen met het oog op de ontdekking van hun eigen interessegebieden.

(*) Het betreft de volgende deelgebieden:

- (1) natuurexploratie, -zorg en -beheer;
- (2) handvaardigheid, bouw en techniek;
- (3) kennisverwerving en -verdieping;
- (4) experimenteren, wetenschappelijk onderzoek en innovatiedenken;
- (5) digitale competentie, mediawijsheid, moderne technologieën;
- (6) expressie, artistieke vormgeving, creatie, ontwerp;
- (7) andere (bijvoorbeeld welzijn, zorg, sport en beweging).

Samenhang met de basisvorming

In de basisoptie worden enkele sleutelcompetenties verder uitgediept¹. Dat gebeurt door het organiseren van de klasraad, praktische burgerschapsvorming en een gediversifieerd aanbod aan ateliers.

¹ Meer details hierover zijn te vinden in het curriculumdossier van de eerste graad en de daarbij horende leeswijzer.

Omdat we in het schema van de lestijden van de basisoptie verwijzen naar de nummering van de **sleutelcompetenties** die daarin verdiept worden, geven we een overzicht van de sleutelcompetenties:

1. competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn en op het vlak van lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid;
2. competenties in het Nederlands;
3. competenties in andere talen;
4. digitale competentie en mediawijsheid;
5. sociaal-relatieve competenties;
6. competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie;
7. burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven
8. competenties met betrekking tot historisch bewustzijn;
9. competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn;
10. competenties inzake duurzaamheid;
11. economische en financiële competenties;
12. juridische competenties;
13. leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken;
14. zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid;
15. ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties;
16. cultureel bewustzijn en culturele expressie.

De samenhang tussen de basisoptie Freinetpedagogie en de sleutelcompetenties is als volgt:

- 1) *Samenhang met Nederlands, sociaal-relatieve competenties en burgerschapsvorming met inbegrip van competenties inzake samenleven:* de sociale en communicatieve vaardigheden die ontwikkeld worden in de basisvorming, worden in de basisoptie toegepast en verdiept tijdens klas- en leerlingenraden, waarbij vooral aandacht gaat naar het helder formuleren van en respectvol luisteren naar de opvattingen en gevoelens van leerlingen en naar de mate waarin de leerlingen een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van een probleem op de agenda. De voorzitter (beurtrol voor de leerlingen) speelt daarbij de rol van moderator. In de verslaggeving (ook een beurtrol) komen schriftelijke vaardigheden Nederlands aan bod in een functionele context. De principes van democratische besluitvorming worden bij het nemen van beslissingen functioneel toegepast. Terwijl in de basisvorming burgerschapscompetenties vooral cognitief ontwikkeld worden (kennis en begrip), worden die in de basisoptie in de praktijk omgezet in sociaal-maatschappelijke projecten waarvoor leerlingen zich actief engageren, bij voorkeur extra muros.
- 2) *Samenhang met wiskunde, exacte wetenschappen en technologie; digitale competenties en mediawijsheid; cultureel bewustzijn en culturele expressie:* de competenties uit de basisvorming worden verdiept en verbreed door de atelierwerking in de basisoptie. Leerlingen kiezen daarbij uit de aangeboden ateliers, waarin ze de zeven genoemde kennis- en vaardigheidsdomeinen verkennen: natuurexploratie, -zorg en -beheer; handvaardigheid, bouw en techniek; kennisverwerving en –verdieping; experimenteren, wetenschappelijk onderzoek en innovatiedenken; digitale competentie, mediawijsheid, moderne technologieën; expressie, artistieke vormgeving, creatie, ontwerp; andere (met onder meer welzijn en zorg, sport en beweging).

Met het oog op continuïteit van werkwijze en organisatie in beide leerjaren van de eerste graad, is het een interessante mogelijkheid dat de basisoptie Freinetpedagogie van het tweede leerjaar A wordt voorafgegaan door een parallel aanbod binnen de keuze-uren van het eerste leerjaar in de A-stroom. Dat zou betekenen dat in het verdiepend keuzegedeelte één lestijd per week besteed kan worden aan klasraad en in het verdiepend differentiatiepakket één lestijd per week aan praktische burgerschapsvorming en drie lestijden aan atelierwerking. We gebruiken hier een soort 'pedagogische vakbenaming' die aangeeft welke pedagogische activiteiten de leerlingen dan uitvoeren. In het onderstaande schema voor de invulling van de basisoptie geven we ook een 'administratieve vakbenaming': dat zijn namen van vakken die voorkomen op de lijst van erkende vakken in het secundair onderwijs.

De invulling van lestijden in het tweede leerjaar van de A-stroom basisoptie Freinetpedagogie ziet er bij voorkeur als volgt uit:

Administratieve vakbenaming	Pedagogische vakbenaming	Lestijden per week (indicatief)	Sleutelcompetenties	Opmerkingen
sociale activiteiten	klasraad	1	1, 2, 4, 5, 7, 10, 12, 13, 14, 15	
sociale activiteiten	praktische burgerschapsvorming	1	1, 2, 3, 5, 7, 13, 14, 15, 16	Afhankelijk van de gekozen activiteit kunnen alle andere sleutelcompetenties aan bod komen.
exploratie	atelier	3	Alle sleutelcompetenties kunnen verdiept worden (afhankelijk van het aanbod en de vraag van de leerlingen).	De school streeft naar een evenwichtig aanbod. Ateliers op jaarbasis zijn niet toegelaten.

Het volgende overzicht toont de samenhang tussen de leerplandoelen van de basisoptie, de sleutelcompetenties en de vakken:

	Doelen van de basisoptie Freinetpedagogie	Sleutelcompetenties	Pedagogische vakbenaming
1	De leerlingen passen de principes van de Freinetpedagogie toe.	2, 5	Klasraad Praktische burgerschapsvorming Atelier
2	De leerlingen passen de principes van de democratische besluitvorming toe op klasniveau (klasraad) en op schoolniveau (leerlingenraad/schoolraad).	1, 2, 5, 7, 14	Klasraad
3	De leerlingen passen de basisbeginselen van coöperatief samenwerken toe op klas- en schoolniveau.	5, 7, 14	Klasraad Atelier
4	De leerlingen passen de basisbeginselen van conflicthantering toe op klas- en schoolniveau.	1, 5, 7, 14	Klasraad
5	De leerlingen evalueren zelf uitgevoerde burgerschapsprojecten kritisch met behulp van richtvragen.	7	Praktische burgerschapsvorming
6	De leerlingen onderzoeken verschillende kennis- en vaardigheidsdomeinen van de samenleving en de waarde van elk van deze domeinen met het oog op de ontdekking van hun eigen interessegebieden.	4, 6, 16	Atelier

3. Pedagogisch-didactische wenken bij de doelen van de basisoptie

De volgende pedagogische wenken starten steeds met de beschrijving van wat precies bedoeld wordt met het onderdeel. Daarna volgen pas de concrete wenken:

De klasraad

a) Beschrijving

De klasraad is een geïnstitutionaliseerd overleg op klasniveau, waarbij de leerlingen van een klas of leergroep en hun mentoren coöperatief en democratisch overleggen en beslissen.

Het doel van de klasraad is om de klas- of groepswerking (in de ruimste zin van het woord) te bespreken en daarover gezamenlijk beslissingen te nemen. Zo kan er zich een klascultuur ontwikkelen, met coöperatief vastgelegde leefregels.

b) Wenken voor de organisatie van de klasraad

De klasraad vindt wekelijks op een vastgelegd tijdstip plaats, maar er kan ook op elk moment ad hoc een extra klasraad ingelast worden.

De functies van voorzitter, secretaris en eventueel tijdsbewaker worden bij beurtrol door de leerlingen zelf ingevuld. Hun rol moet duidelijk omschreven zijn.

Mentoren die deelnemen aan een klasraad doen dat op voet van gelijkheid met de leerlingen. De groepsmentor¹ is aanwezig op de klasraad, maar ook andere mentoren /leraren kunnen de klasraad begeleiden.

Een klasraad verloopt bijvoorbeeld als volgt:

- 1) Goedkeuring verslag vorige klasraad
- 2) Pluimen (felicitaties)
- 3) Werkpunten (donderwolven, kritiek)
- 4) Bespreking en eventuele herverdeling van taken en verantwoordelijkheden, bijv. penningmeester (klaskas), planten- of dierenverzorger, voorzitter en secretaris, redacteur van blog of klaskrant,...
- 5) Voorstellen met bespreking en eventuele besluitvorming
- 6) Variaronde (mededelingen)

De agenda van de klasraad is permanent voor iedereen zichtbaar aanwezig in de klas of in de school. Elk lid van de klasraad kan punten op de agenda plaatsen (in alle rubrieken).

Naast de klasraad bestaat er ook een vergelijkbaar orgaan voor overleg op schoolniveau: de *leerlingenraad* of schoolraad. De werking van de leerlingenraad is vergelijkbaar met de klasraad, al is de frequentie lager en wordt er vaak gewerkt met vertegenwoordigers van elke klasgroep. De

¹ De groepsmentor of kernleraar is de mentor (leraar) die de groep het grootste aantal lessen begeleidt. Gewoonlijk is de groepsmentor verantwoordelijk voor verschillende sleutelcompetenties/vakken. (We gebruiken hier bewust niet de term *klastitularis*, omdat dat in sommige scholen een grotendeels administratieve opdracht is, die soms ook opgenomen wordt door een leraar die maar één of twee lestijden met de klas in kwestie doorbrengt.)

cruciale rol van klasraad en schoolraad voor de coöperatieve werking voor een freinetklas/-school wordt geïllustreerd via enkele praktijkvoorbeelden in 'Samen school maken' (De Meyer en Heyerick, 2016)

Praktische burgerschapsvorming

a) Beschrijving

Praktische burgerschapsvorming¹ is burgerschapsvorming vanuit de praktijkervaring: leerlingen zetten zich in binnen een organisatie van het sociale middenveld of voor een reëel maatschappelijk doel. De achterliggende visie is dat je burgerschap vooral kunt ontwikkelen door je actief voor de maatschappij/samenleving in te zetten. Burgerschapsvorming is – in de basisoptie² – een praktijkvak bij uitstek.

Het freinetonderwijs streeft ernaar dat de ervaring voorafgaat aan reflectie, analyse of theoretische beschouwing. Praktische burgerschapsvorming gaat hoofdzakelijk uit van de premisse dat een 'burgerschapsbad' (naar analogie van een taalbad) het fundament is om burgerschap te ontwikkelen. Het is de opdracht van de school om daarbij te streven naar voldoende afwisseling en verdieping.

b) Wenken voor de organisatie van praktische burgerschapsvorming

Praktische burgerschapsvorming vindt bij voorkeur extra muros plaats en in levensechte situaties (levend leren): leerlingen worden individueel of in (bij voorkeur kleine) groepen ingebed in een bestaande organisatie van het sociale middenveld of ingezet voor een reëel maatschappelijk doel. Ook sociaal ondernemerschap behoort tot de mogelijkheden.

Hier volgen enkele suggesties om dit te bereiken:

- Neem praktische burgerschapsvorming op in de lesopdracht van een of enkele mentoren. Die opdracht behelst niet alleen de begeleiding en opvolging tijdens de burgerschapsactiviteiten, maar ook de voorbereiding, de briefing van alle partners (meewerkende organisaties, de gemeente, leerlingen, ouders enz.) en het natraject (bv. evaluatie met alle betrokkenen; reflectie op de activiteit, zoals bijvoorbeeld nadenken over de maatschappelijke impact van het werk dat een gekozen organisatie doet). Bovendien gaat het niet om één activiteit per groep, maar in grote mate om maatwerk voor elke leerling of voor kleine groepjes. De school maakt dan ook best voldoende uren-leraar vrij voor praktische burgerschapsvorming.

¹ We maken in dit verband geen onderscheid tussen 'praktische burgerschapsvorming' en 'sociaal ondernemen'. Dat laatste is in wezen niets anders dan ondernemen-met-burgerzin. Sociaal ondernemen maakt dus integraal deel uit van praktische burgerschapsvorming. De school kan zelf beslissen in hoeverre ze de economische aspecten van de praktische burgerschapsvorming/van het sociaal ondernemen wil benadrukken.

² We willen erop wijzen dat deze tekst gaat over praktische burgerschapsvorming *als onderdeel van het structuuronderdeel Freinetpedagogie* (respectievelijk het keuzegedeelte in 1A). Vanzelfsprekend wordt ook in de basisvorming elke gelegenheid tot burgerschapsvorming aangegrepen. Verscheidene freinettechnieken dragen daartoe overigens vanzelf bij (bv. klasraad) of bieden daartoe vaak de gelegenheid (bv. kring, correspondentie, onderzoek, klaskas). Daarnaast komt burgerschap aan bod bij verscheidene zakelijke leerstofonderdelen.

- Organiseer praktische burgerschapsvorming zo, dat de deelnemende leerlingen zinvol ingezet kunnen worden en het gevoel hebben dat hun inzet er werkelijk toe doet.
- Afhankelijk van de afstand die leerlingen naar de locatie van de activiteit moeten afleggen, kan het zinvol zijn de burgerschapsactiviteiten te concentreren in blokken van enkele uren (bv. om de drie weken één halve dag praktische burgerschapsvorming). In scholen die geen al te strak lessenrooster hanteren, kunnen de burgerschapsactiviteiten over de week gespreid worden. In sommige gevallen (bv. op vraag van de leerling) kan de activiteit ook buiten de lesuren plaatsvinden of kunnen de lestijden praktische burgerschapsvorming gegroepeerd worden in een projectweek.
- Zoek bij voorkeur naar zinvolle activiteiten in de reële wereld, dus extra muros. Als dat om bepaalde redenen of voor bepaalde leerlingen niet mogelijk is, kunnen burgerschapsactiviteiten ook in de school georganiseerd worden, maar ook dan is het levensechte karakter van groot belang (bijvoorbeeld organisaties van het maatschappelijk middenveld uitnodigen naar de school; telefoon- of briefschrijfacties vanuit de school organiseren; taalles voor anderstaligen of bijles op school; enzovoort).
- Neem pas in laatste instantie de toevlucht tot vervangende simulaties, spelvormen, documentaires, reportages, leerpakketten over burgerschap. Zulke activiteiten kunnen vanzelfsprekend wel nuttig ingezet worden als begeleidende activiteiten vóór of – nog beter – na een burgerschapstraject.
- Betrek de leerlingen actief bij de organisatie en de selectie van burgerschapsprojecten. Bij het begin van het schooljaar kunnen de leerlingen bijvoorbeeld de opdracht krijgen om een 'sociale kaart' van de wijk of de gemeente te maken, en/of om zelf op zoek te gaan naar zinvolle projecten. Moedig oudere leerlingen aan om ook in een ruimere omgeving extra muros naar een project te zoeken en om zelf een project voor te stellen en uit te voeren.
- Streef naar voldoende afwisseling voor de leerlingen, zodat de uren praktische burgerschapsvorming nooit een sleur worden (al hoort 'volhouden tot het doel bereikt is' vanzelfsprekend ook tot de doelstellingen).
- Schakel ouders, familieleden of kennissen van de leerlingen in bij de organisatie van de praktische burgerschapsvorming. Dit past ook in het streven naar een coöperatieve school- en klaswerking.
- Probeer voldoende flexibel te zijn bij de organisatie van praktische burgerschapsvorming. Sommige activiteiten zullen enkel 's avonds of in het weekend mogelijk zijn. In samenspraak met de ouders kan het weekrooster van gemotiveerde leerlingen desgevallend tijdelijk aangepast worden.
- Ga op zoek naar samenhang met of uitbreiding van de burgerschaps- (en andere) activiteiten in de basisvorming. Omgekeerd kan de ervaring uit de praktische burgerschapsvorming ook in de basisvorming gebruikt worden. Het is aangewezen om in dit verband geregeld met collega's te overleggen.

Atelier

a) Beschrijving

Atelier als onderdeel van de basisoptie Freinetpedagogie biedt leerlingen de mogelijkheid om (klasoverschrijdend) te kiezen uit een periodiek wisselend aanbod van ateliers. Dat aanbod moet voldoende veelzijdig zijn om in te spelen op de diverse competenties, talenten en interessegebieden van de leerlingen en een latere studiekeuze mee te helpen voorbereiden.

Een 'kortlopend atelier' neemt minstens 6 en hoogstens 30 lestijden in beslag. In de eerste graad zijn alle ateliers kortlopend en zijn er dus geen ateliers op jaarbasis mogelijk.

Zoals vermeld gaat de atelierwerking uit van een visie van flexibele studie- en loopbaanoriëntering. In de eerste graad mag een school dan ook geen ateliers op jaarbasis aanbieden, omdat daarmee toch al een studiekeuze wordt vastgelegd.¹

Er moet een evenwichtig aanbod van thema's en vaardigheden zijn, met het oog op de totale ontwikkeling en ontplooiing van de persoonlijkheid ('*hoofd, hart en handen*'). Het gaat dus om zowel cognitieve vaardigheden als natuurexploratie, techniek, wetenschappelijk onderzoek, handvaardigheid, expressie, kunst en creativiteit, sociale vaardigheden, enz.²

Uit elk van de volgende 7 domeinen moet de school per jaar minstens één atelier aanbieden, zodat de leerlingen effectief de kans krijgen om zich te ontwikkelen in verschillende domeinen of minstens er eens van geproefd hebben. Natuurlijk kan niet elk atelier eenduidig aan een domein toegewezen worden. Een atelier 'ambachtelijke fotografie' hoort zowel thuis in het domein 'techniek' als bij 'artistieke vormgeving'. Hoofdzak is dat leerlingen een brede waaier aan ateliers uit verschillende domeinen volgen. Het gaat om de volgende domeinen:

- natuurexploratie, -zorg en -beheer (bv. moestuin, dierenverzorging, natuurexploratie extra muros, ...)
- handvaardigheid, bouw en techniek (bv. weven, smeedwerk, metsen, houtbewerking, fietsherstelling, elektriciteit, ...)
- kennisverwerving en -verdieping (bv. alle kennisdomeinen, bv. wetenschap/wiskunde, talen, geschiedenis, filosoferen, recht, antropologie, psychologie, ...)
- experimenteren, wetenschappelijk onderzoek en innovatiedenken (bv. laboproeven, enquêtes, veldonderzoek, ...)

¹ Vanaf de tweede graad kan een beperkt aantal ateliers op jaarbasis aangeboden worden (bv. 2 uur per week) en in de derde graad moet elke leerling minstens één atelier op jaarbasis kunnen kiezen. Belangrijk is dat het aanbod aan kortlopende ateliers tot en met de derde graad voldoende groot blijft, zodat leerlingen die nog geen studiekeuze willen of kunnen maken, daartoe niet verplicht worden.

² 'De acht ateliers die Freinet voorstelde waren: werken op het veld en fokken van dieren (1), smeed- en schrijnwerk (2), spinnen-weven-naaien-koken (3), construeren, mechaniek en handel (4), opzoekwerk, kennisverwerving en documenteren met behulp van eigen (leerlingen)werk en andere naslagwerken zoals woordenboeken, films, ... (5), experimenteren en wetenschappelijk onderzoek (6), expressief vormgeven van gedachten en gevoelens en deze communiceren (7), artistieke vormgeving en communicatie (8).' (Devos 2013, p. 80)

- digitale competentie, mediawijsheid, moderne technologieën (bv. programmeren, robotica, artificiële intelligentie, ...)
- expressie, artistieke vormgeving, creatie, ontwerp (bv. schrijven, theater, dans, architectuur, modelbouw, schilderen, beeldhouwen, muziek, fotografie en film, ...)
- andere (bv. sociale actie, koken, ehbo, sport en bewegingsactiviteiten, ...)

b) Wenken bij de organisatie van ateliers

Klasoverschrijdend kunnen leerlingen kiezen uit een wisselend aanbod van kortlopende ateliers. Er kunnen bijvoorbeeld ook in één week twee of drie verschillende ateliers gevolgd worden; dat is eigen aan de schoolorganisatie.

De school zal streven naar een kwalitatief sterk aanbod, met het oog op leerwinst voor alle leerlingen.

De duur van de ateliers kan variëren (tussen 6 en 30 lestijden): een inleiding tot een bepaald kennisgebied of een vaardigheid vergt doorgaans minder tijd dan een grondige verwerving van de aangeboden kennis en vaardigheden. De school zal streven naar een voldoende gevarieerd aanbod, zodat leerlingen effectief de keuze hebben tussen verschillende ateliers.

Om die keuzevrijheid organisatorisch te garanderen is het aangewezen om verschillende ateliers een zelfde startmoment te geven. Daarnaast is een schooloverschrijdende samenwerking soms aangewezen om het aanbod ruim genoeg te maken. Zeker voor kleine freinetscholen is dat een interessante piste, zodat er voor de ateliers ook een beroep gedaan kan worden op de aanwezige expertise en materiële uitrusting in andere scholen.

De atelierbegeleiders kunnen mentoren zijn met voldoende expertise in het gekozen thema of externe 'experten'. Met het oog op een voldoende gevarieerd aanbod en een deskundige begeleiding van de ateliers is het raadzaam om ook buiten de school op zoek te gaan naar ervaringsdeskundigen of professionals. Een atelier kan vanzelfsprekend ook extra muros georganiseerd worden.

Het verdient aanbeveling om enkele uren-leraar te gebruiken voor de organisatie en de planning van de ateliers.

4. Evaluatie en inbreng van schoolteams en leerlingen

Freinet (1964) gaf in zijn publicatie over de “invarianten” van de moderne school (dat zijn de pedagogische principes van het freinetonderwijs, die de tand des tijds doorstaan hebben) al aan dat cijferbeoordelingen en het rangschikken van leerlingen pedagogisch fout zijn (invariant 19). Punten toekennen aan schoolwerk is slechts zinvol als dit op een objectieve manier kan, met name bij het toetsen van eenvoudige vaardigheden en kennis die vooral steunt op het geheugen. Meer complexe vaardigheden en competenties (bijvoorbeeld een vrije tekst of een onderzoek) kunnen niet objectief met een cijfer beoordeeld worden. Bovendien geven cijfers en procenten in de klas bijna altijd aanleiding tot het vergelijken en rangschikken van leerlingen. Evalueren op basis van een puntensysteem (met procenten en klasgemiddeldes) bevordert eerder de competitie, terwijl de werking van een freinetklas op coöperatie gestoeld is.

De evaluatie in freinetklassen mag zich dan ook in geen geval beperken tot het verzamelen van punten op toetsen en examens. Integendeel, ze beoogt een brede en kwaliteitsvolle evaluatie, die beantwoordt aan de kenmerken die door Vandommele en Schiepers (2019) beschreven worden als een schuiven op vijf assen: tijd (momentopname of permanent), betrokken beoordelaars (leerkracht of ook leerling zelf, medeleerlingen), aard van de verzamelde info (product en/of proces), manier van verzamelen info (individuele testen of portfolio en observaties), gevolg van evaluatie (eindbeoordeling of ondersteunende feedback).

Célestin Freinet schoof als alternatief voor het puntensysteem een brevettensysteem naar voren om verworven competenties weer te geven (Freinet & Petitcolas, 1965 – vertaald in 2019). Een brevettensysteem biedt twee voordelen: enerzijds kunnen de leerlingen zelf betrokken worden bij het vastleggen van de criteria om een brevet te behalen (wat moet je kennen of kunnen, welk ‘meesterstuk’ moet je maken, welke proef moet je afleggen?...) en bij de beoordeling ervan. Zo is er plaats voor zelf- en peerevaluatie, naast de beoordeling van de mentoren. Anderzijds ondersteunt een transparant brevettensysteem de coöperatieve werking in de klas. Dankzij een overzicht van de al uitgereikte brevetten in de klas, weten leerlingen bij welke medeleerlingen ze terecht kunnen voor hulp bij het verwerven van competenties (zie ook ‘Evalueren zonder punten’ in Heyerick, 2019).

Recent werden digitale leerplatformen gemaakt waarin doelen en brevetten gekoppeld beschikbaar zijn (Bloomwise en Bureau Levend Leren in Nicolai, 2019) of waarin de structuur en de criteria van brevetten geïntegreerd worden via de opmaak van ‘open badges’ (Flintoff, 2013). Ook in het Keerpuntleerplan 2019/1 voor de basisvorming van de 1ste graad werd al gepleit om breed te evalueren, bijvoorbeeld aan de hand van brevetten. Deze manier van evalueren is dan ook uitermate geschikt om het bereiken van de doelen van de basisoptie Freinetpedagogie te beoordelen.

Een school die voor evaluatie met brevetten kiest, kan een ‘Graadsbrevet Freinetpedagogie’ uitreiken, dat op het einde van de eerste graad automatisch wordt toegekend aan leerlingen die de afzonderlijke ‘deelbrevetten’ (voor klasraad, praktische burgerschapsvorming en ateliers) behaalden.

We gaan nog wat nader in op de inhoud van de drie deelbrevetten:

1. Klasraad

De klasraad dient in de eerste plaats de vorming en versterking van een coöperatieve gemeenschap en een democratische klas- en schoolcultuur. Alle deelnemers (leerlingen en mentoren) moeten zo ongedwongen en zo vrij mogelijk aan de klasraad kunnen deelnemen. Het is dan ook wezenlijk dat de klasraad niet verwordt tot een 'schoolse oefening', bijvoorbeeld door er een onmiddellijke en expliciete evaluatie aan te verbinden, of door van elke leerling een gelijk(w)aardige bijdrage te eisen.

Anderzijds leidt de regelmatige deelname aan de klasraad impliciet tot het ontwikkelen van verscheidene sleutelcompetenties en tot het bereiken van decretale eindtermen en doelstellingen uit de basisoptie Freinetpedagogie. De klasraad biedt de mentor/leraar de mogelijkheid om zich een beeld te vormen van bepaalde attitudes en vaardigheden van leerlingen en om coachend of sturend op te treden.

Aan de hand van de inbreng van leerlingen in de klasraad (als deelnemer, voorzitter of verslaggever) kan de begeleidende mentor (of een observator) vaststellen of een leerling bepaalde doelen bereikt heeft. Hoe kan deze inbreng gebruikt worden voor evaluatiedoeleinden? Belangrijk is dat elke vorm van evaluatie met betrekking tot de klasraad *op discrete wijze* gebeurt en dat een leerling nooit het gevoel heeft dat zijn inbreng in de klasraad geëvalueerd wordt. Dat kan je bijvoorbeeld bereiken door pas enige tijd (dagen of weken) na afloop van de klasraad aan een leerling te vertellen dat hij of zij een bepaalde eindterm/leerplandoelstelling al dan niet bereikt heeft op basis van zijn of haar (algemene of specifieke) inbreng tijdens de/een klasraad. Van dit principe kan afgeweken worden als het gaat om specifieke, eerder technische vaardigheden die met de klasraad verbonden zijn, zoals bijvoorbeeld het schrijven van een verslag.

Als er twijfel bestaat of een bepaalde leerling een doelstelling die aan de klasraad verbonden is al dan niet bereikt heeft, is het raadzaam om de leerling in kwestie op een andere manier voor dat doel te evalueren.

Mogelijke criteria voor het brevet 'klasraad':

- Je neemt actief deel aan de klasraad.
- Je hebt minstens één punt op de agenda geplaatst.
- Je luistert met respect naar wat een medeleerling aanbrengt, laat hem/haar uitspreken zonder verbale of non-verbale reactie te tonen.
- Je hebt minstens één keer de taak van voorzitter en die van verslaggever opgenomen en werd daarbij door jezelf, je medeleerlingen en de mentor(en) goed beoordeeld.
- Je hebt bemiddelend opgetreden om een conflict tussen klasgenoten op te lossen.
- Je hebt je kandidaat gesteld voor de leerlingenraad om er je klas te vertegenwoordigen of je hebt agendapunten aangedragen voor de leerlingenraad.
- Je houdt je aan de afspraken die door de klasraad als besluit werden genomen.
- ...

2. Praktische burgerschapsvorming

In de eindtermen van de basisvorming die zijn samengebracht in sleutelcompetentie 7 (burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven) zitten heel wat kenniselementen vervat. Het accent in de praktische burgerschapsvorming ligt niet op de cognitieve dimensie. In de basisoptie Freinetpedagogie gaat het in de eerste plaats over het engagement van de leerlingen bij de uitvoering van concrete burgerschapsprojecten. Het handelen en de affectieve dimensie komen hier op de eerste plaats en de evaluatie zal die prioriteit weerspiegelen. Praten over burgerschap is niet de hoofdzaak, maar het is uiteraard zinvol en wenselijk dat de leerlingen na afloop van een burgerschapstraject of –activiteit hierover reflecteren, dat ze het traject en hun eigen aandeel daarin ook evalueren.

Gezien de leeftijd van de leerlingen en het feit dat het wellicht de eerste keer is dat zij betrokken worden bij de uitvoering van burgerschapsprojecten, is het aangewezen hen bij die reflectie en zelfevaluatie te ondersteunen met richtvragen. In bijlage 1 hebben we een mogelijk model van kijkwijzer opgenomen, die de leerlingen daarbij kan helpen.

Daarnaast is het ook belangrijk dat de organisaties waarmee de school samenwerkt voor de burgerschapsprojecten ook bij de evaluatie van de leerlingen betrokken worden, bijvoorbeeld door het invullen van een evaluatieformulier. In bijlage 2 vind je een voorbeeld van zo'n formulier.

Mogelijke criteria voor een brevet 'Praktische Burgerschapsvorming':

- Je hebt aan drie verschillende burgerschapsprojecten deelgenomen die door jezelf en de partnerorganisatie gunstig beoordeeld werden.
- De samenwerking met je medeleerling(en) en de partnerorganisatie verliep goed bij de uitvoering van de burgerschapsactiviteiten.
- Je kunt omschrijven wat de functie is van de partnerorganisatie(s) waarmee je gewerkt hebt, voor welke waarden die organisatie(s) staan.
- Je kunt de bijdrage van de partnerorganisaties beoordelen t.a.v. respectvol omgaan met diversiteit, duurzaamheidsontwikkeling, eerbiedigen van rechten van de mens en het kind, democratisch samenleven en andere maatschappelijke waarden.

3. Atelier

Het streefdoel moet een zo breed mogelijke evaluatie zijn, waaraan alle betrokkenen meewerken.

Het lijkt aangewezen om een brevet te voorzien per atelier dat de school aanbiedt en dat door (een groep) leerlingen gekozen wordt. Het is interessant om de criteria voor die brevetten met de leerlingen te bespreken bij de start van het atelier omdat het hen ook een beeld geeft van de doelstellingen die met dat specifieke atelier beoogd worden inzake kennis, vaardigheden en attitudes. Het laat toe dat zowel de atelierbegeleider als de leerlingen doelgericht werken.

De school zal de evaluatievormen aanpassen aan de aard en de inhoud van het atelier in kwestie. Dankzij de grote verscheidenheid in het aanbod zullen ook de evaluatievormen sterk variëren: zelf-, peer-, co-evaluatie, evaluatie door mentoren en externe atelierbegeleiders, proces- en productevaluatie wisselen elkaar af en vullen elkaar aan.

Een deelbrevet voor de atelierwerking kan bijvoorbeeld onderstaande criteria bevatten:

- Je hebt uit elk van de zeven kennisgebieden of levensdomeinen een atelier gevolgd.
- Je hebt van drie ateliers uit verschillende domeinen een brevet behaald.
- Je kunt van de gevolgde ateliers (of de domeinen waartoe ze behoren) aangeven welke jouw voorkeur genieten en waarom.
- Je kunt van de gevolgde ateliers (of domeinen waartoe ze behoren) aangeven waar je goed of minder goed in bent en waaruit dat blijkt.
- Je kunt op basis van je ervaringen met de atelierwerking aangeven of, en zo ja in welke domeinen, je nu al een bijzondere interesse ontwikkeld hebt die je in de toekomst verder wilt ontginnen.
- Je bent bereid om je andere eventuele mogelijkheden en interesses te ontdekken door in de toekomst ook eens te kiezen voor een atelier of domein waarmee je nog niet zo goed vertrouwd bent.
- ...

Inbreng van schoolteams en leerlingen

Het zal duidelijk zijn dat dit leerplan van de basisoptie Freinetpedagogie slechts een stramien biedt, waarbinnen de school die deze optie geprogrammeerd heeft, zelf bepaalt hoe dat stramien concreet ingevuld wordt. De agenda van de klasraad wordt wekelijks door leerlingen en mentoren opgesteld. Het leerplan suggereert enkel een paar vaste rubrieken, die elke week terugkomen.

De burgerschapsprojecten en de partnerorganisaties waarmee de school daartoe kan samenwerken kunnen ook slechts schoolspecifiek bepaald worden. De sociale kaart van de schoolomgeving zal daarin voor de eerste graad een cruciale rol spelen, omdat voor de eerste toepassing van praktische burgerschap een lokale inbedding het meest aangewezen is. Wanneer de school (een mentor met burgerschap als opdracht) een aanbod van projecten en organisaties kan aanbieden is het aan de leerlingen om daar een verantwoorde keuze uit te maken.

Het aanbod aan ateliers gespreid over het jaar moet aan een aantal vereisten voldoen (bijv. de zeven domeinen moeten aan bod komen in het aanbod), maar de specifieke ateliers die ingericht worden zijn afhankelijk van de expertise die daarvoor door de school ingeschakeld kan worden. Uiteraard kan de school daarvoor een beroep doen op de leraars of mentoren die instaan voor de basisvorming (interne atelierbegeleiders), maar om het aanbod voldoende breed en gediversifieerd te maken, kan men ook externe atelierbegeleiders inschakelen. Er is vaak heel wat gespecialiseerde expertise te vinden bij ouders, vrijwilligers en professionals, die voor een beperkte opdracht ingeschakeld kunnen worden. Elke school zal hier een eigen weg moeten in zoeken, om de leerlingen een echte keuze te bieden binnen een kwaliteitsvolle atelierwerking.

Ook in de wijze waarop de doelen van de basisoptie Freinetpedagogie geëvalueerd kunnen worden, is de inbreng van de schoolteams en de leerlingen substantieel. Dit leerplan geeft een voorkeur aan een brevettensysteem boven een puntensysteem, maar de school dient zelf een keuze te maken in evaluatiecriteria, de wijze waarop die beoordeeld worden (toetsen, observaties, portfolio...) en wie bij dat oordeel betrokken worden (leerling zelf, medeleerlingen, ouders, verschillende leraars, externe begeleiders...).

5. Materiële vereisten/Basisuitrusting

In tegenstelling tot atelier en praktische burgerschapsvorming moet er voor de wekelijkse klasraad binnen de school een lokaal per klasgroep beschikbaar zijn. Voor een vlot verloop van de klasraad is de volgende uitrusting noodzakelijk:

- een krijtbord, whiteboard, smartbord, prikbord en/of magneetbord om digitaal of via een muurkrant de agenda van de klasraad (in opbouw) voor iedereen zichtbaar te maken;
- schoolmeubilair (tafels, stoelen, ...) dat een kringopstelling tijdens de klasraad mogelijk maakt
- een (draagbare) computer met voldoende capaciteit en de nodige software, apps en audiovisueel materiaal;
- (draadloze) internetverbinding met een aanvaardbare snelheid;
- de mogelijkheid om (bewegend beeld) te projecteren;
- de mogelijkheid om geluid af te spelen;
- de mogelijkheid om digitale inhoud af te drukken.

De praktische burgerschapsprojecten worden buiten de school uitgevoerd in de infrastructuur van de sociale organisatie met wie de school daarvoor kan samenwerken. Het uitgangspunt is dat die partnerorganisaties over de vereiste materiële infrastructuur beschikken.

Voor de atelierwerking zijn de materiële vereisten specifiek per ingericht atelier. Aangezien er geen lijst opgemaakt kan worden van 'verplichte' ateliers, enkel van verplichte domeinen, is het niet mogelijk de basisuitrusting voor de realisatie van de optie Freinetpedagogie verder te specificeren. Voor sommige ateliers zal de school de basisuitrusting (voor een tiental leerlingen: dat lijkt de meest voor de hand liggende grootte van de groepen voor de keuze-ateliers) zelf moeten aankopen. In andere gevallen kan dat materiaal gehuurd of ontleend worden. Soms kan een atelier plaatsvinden in een externe locatie die daarvoor uitgerust is.

Bovenstaande opmerking over het materiaal voor de atelierwerking hangt samen met de organisatie van de atelierwerking in 'workshops', waaraan leerlingen telkens gedurende enkele weken deelnemen. De term 'atelier' verwijst echter in de eerste plaats naar een 'werkplaats', waar de leerlingen een specifieke activiteit kunnen uitvoeren en waar ze over het vereiste materiaal kunnen beschikken. De school zal permanent moeten beschikken over zowel binnenateliers (bv. hout-, fietsatelier) als buitenateliers (bv. moestuin), waar de leerlingen ook buiten de 'workshops' aan de slag kunnen (op basis van hun zelf opgestelde planning). Dat sluit aan bij het idee dat Freinet (2014) formuleerde voor de inrichting van een 'werkschool'. Het spreekt immers vanzelf dat leerlingen de aangebrachte aanplantingen in de moestuin ook na de gekozen workshop verzorgen en op het gepaste moment groenten en fruit kunnen oogsten. Het ligt ook voor de hand dat leerlingen van het fietsatelier de fiets herstellen van een medeleerling die op weg naar school een lekke band kreeg. Zulke voorbeelden tonen hoe de atelierwerking leidt tot zinvol en functioneel werk, waarbij de leerlingen kunnen toepassen wat ze in de workshops hebben opgestoken.

Hieronder enkele voorbeelden van mogelijke ateliers en de materiële uitrusting die daarvoor nodig is. De voorbeelden zijn gekozen uit verschillende domeinen:

Ambachtelijk fotoatelier (domein: expressie, artistieke vormgeving, creatie, ontwerp, maar ook: techniek)

De behoeftes voor een fotoatelier hangen af van de doelen: als de leerlingen alleen fotogrammen willen maken, dan zijn de benodigdheden voor het maken van pinhole camera's (scharen, lijm, zwart papier, zwarte tape, dozen en blikken) niet nodig. Als de leerlingen alleen pinhole foto's willen maken, dan is de vergroter niet nodig. De onderstaande lijst volstaat om zowel fotogrammen als pinhole foto's te maken.

- Een donkere kamer (iedere (kleine) ruimte zonder ramen is daar makkelijk voor in te richten)
- Een vergroter (vaak te vinden in kringloopwinkels)
- Ontwikkelvloeistof
- Fixeervloeistof
- Azijn (gewoon keukenazijn)
- Lichtgevoelig fotopapier (in verschillende formaten)
- Een gewone glazen plaat van ongeveer 20 x 20 cm
- Drie ontwikkelbakjes (voor ontwikkelen, stoppen en fixeren)
- Drie tangetjes om bij de ontwikkelbakjes te gebruiken
- een rode lamp
- blik (te snijden uit gebruikte frisdrankblikjes, bv.)
- naalden
- schuurpapier
- zwart papier
- zwarte tape
- scharen en lijm
- koekjes- en koffieblikken en schoendozen kunnen door de leerlingen zelf meegebracht worden.

Fietsatelier (domein: handvaardigheid, bouw en techniek)

Het aantal benodigde sets van de onderstaande lijst hangt af van het aantal leerlingen die per sessie het fietsatelier volgen. Voor twaalf leerlingen in totaal, bijvoorbeeld, is het handig om drie van deze sets te hebben.

- Kapotte fietsen (gedoneerd door bv. ouders of een stadsdienst die fietswrakken verzamelt)
- Gereedschapskist/plastic opbergdoos
- 2 binnenbanden
- 1 set inbussleutels
- 1 set schroevendraaiers
- 1 koplamp (batterijen)
- 2 microvezeldoeken
- 1 remkabel
- 1 kettinghersteller
- 1 spons
- 1 set ringsteeksleutels
- 1 reparatiekit + bandenlichters
- 1 bus smeermiddel

- 1 kniptang
- 1 combinatietang
- 1 bel
- 2 paar remblokken
- 1 set dopsleutels
- 1 buitenband
- 1 pomp
- 1 pijpenrager

Atelier 'trashbots' (domein: digitale competentie, mediawijsheid, moderne technologieën)

- Computers (vast en/of laptops) (dit hoeven geen recente modellen te zijn. Oude desktops met een lichtgewicht Linux installatie op voldoen perfect zijn vrij gemakkelijk te bekomen bij bedrijven). Aan te bevelen is 1 computer per 1,6 lnn in het atelier + 1 voor de begeleider.
- open source software (vrij en gratis beschikbaar): LibreCAD, MIT Scratch, mBlocks, ArduinoIDE, browser, een tekstbewerker
- papier, snijmat, cuttermes, lineaal en passer voor de 'inleiding tot CAD-tekenen'.
- Arduino microcontrollerbordjes (8 à 25 euro/stuk), voeding, USB kabel, breadboard experimenteerbordje, bedrading, een basisset componenten (weerstand, leds, relais, transistoren, ...) - te verkrijgen als set, of zelf samen te stellen. Aan te raden is 1 Arduino per 2 leerlingen die op dat moment met Arduino aan de slag zijn. Optioneel: enkele Arduino 'shields' voor bvb motoraansturing, bluetooth interface (besturing met hun smartphone), ... (+- 25 euro/stuk)
- opslagmogelijkheden (sorteerdozen)
- kapotte printers, computermuizen, koptelefoons, computers, ... om onderdelen uit te 'oogsten' en te hergebruiken. Alternatief is het aankopen van motortjes, sensoren, ...
- gereedschap: (precisie)schroevendraaiers (recht, philips, pozidriv, torx), kniptang, striptang, multimeter, eventueel een eenvoudige oscilloscoop, soldeerbout met rookgasafzuiging, eventueel een schroefboormachine, dremel, ...
- persoonlijke beschermingsmiddelen: koptelefoon, veiligheidsbril, handschoenen, stofmaskers: aangepast aan de werkzaamheden
- toegang tot lasercutter en/of 3D-printer of andere manier om mechanische onderdelen te (laten) maken. De uitgetekende mechanische onderdelen kunnen via een online dienst besteld worden, of gemaakt worden in een open-lab makerslabo als Timelab. Of desnoods uit karton gemaakt.

Een atelier als dit kan zowel intern worden ingericht door het aankopen/gebruiken van een paar experimenteerkits en wat gereedschap, als extern door een samenwerking met een partner (bv. coderdojo, Timelab, Fyxilab).

Moestuinatelier (domein: natuurexploratie, -zorg en –beheer)

Het hoofddoel van dit atelier is dat de leerlingen iets leren over de natuur, de seizoenen en hoe ze eenvoudig hun eigen voedsel kunnen verbouwen.

Materiaal:

- Zaad (groenten en fruit)
- zaaiblokjes
- stekpotjes
- naamkaartjes
- 2 kleine schopjes, 2 kleine snoeischaren, 2 kleine harkjes
- 1 grote snoeischaar
- 2 spaden
- 2 schoppen
- 1 hark
- potgrond
- mest/bodemverbeteraar
- biologische bestrijdingsmiddelen: (zoals kopertape, larven van de lieveheersbeestjes)
- 20 bamboestokken
- touw

Bijlagen

Bijlage 1: Kijkwijzer Zelfevaluatie

*Ondersteunende vragen voor het invullen van de zelfevaluatie bij
burgerschapsactiviteiten*

Voorbereiding

Hoe heb jij je voorbereid op je burgerschapsvormende activiteit?

Ik controleerde de kalender niet/wel zelfstandig om te weten te komen welke dag/uur ik aan burgerschapsvorming moest doen. Ik noteerde/hield dit ergens goed bij, en plande op deze manier mezelf.

Ik kon goed/minder goed samenwerken met een leerling of leeftijdsgenoot (naam) om samen op de locatie van de activiteit aan te komen. Als dat niet goed lukte, hoe komt dat dan?

We hebben de weg samen/afzonderlijk bekeken of uitgestippeld. Ik nam zelf weinig/veel initiatief om dit te organiseren. We kwamen één keer/meerdere ke(e)r(en) samen.

Ik kwam op tijd aan op de plaats van de activiteit. Ik was te vroeg/te laat/...

Administratie

Hoe verliep de praktische organisatie voor de administratie?

Ik voorzag niet/zelf de nodige documenten om aan de organisatie te geven. Alles werd wel/niet bij aanvang van de activiteit afgegeven aan de begeleider ter plaatse. Te laat afgegeven? Niet meegenomen? Achteraf nog in orde gebracht?

Ik bezorgde het evaluatieformulier wel/niet zelf aan de coördinator terug na het afronden van de burgerschapsvormende activiteit. Te laat? Achteraf in orde gebracht?

Ik vulde mijn zelfevaluatie niet op tijd/ op tijd in en bezorgde deze wel/niet aan de coördinator van burgerschapsvorming.

Hiervoor gebruikte ik wel/niet de kijkwijzer om me te begeleiden in het schrijven van mijn zelfreflectie.

Burgerschapsvormende activiteit

Omschrijf de eigenlijke inhoud van de uitgevoerde activiteit in enkele zinnen.

Minstens 5 zinnen om je de inhoud van je activiteit te omschrijven:

- Wat heb je gedaan? (opsomming van verschillende taken)
- Met wie deed je dat? (medestudent, mensen ter plaatse aanwezig,...)
- Vond je voldoende variatie in de taken? Als dat niet zo was, hoe komt dat dan?
- Welke gevoelens had je op het moment van het uitvoeren van de taken?
- Zou je dit wel/niet opnieuw doen en waarom?
- Heb je het idee dat dit nuttig was voor een bijdrage aan onze warme samenleving? Waarom wel/niet?

Zelfreflectie en evaluatie

Wat zijn volgens jou, tijdens deze activiteit, je sterke punten? Noteer er enkele.

Wat zijn volgens jou, tijdens deze activiteit, je minder sterke punten?

- Ik ben wel/niet enthousiast en dynamisch ingesteld.
- Ik toonde wel/te weinig/geen betrokkenheid.
- Ik kan veel/weinig initiatief nemen.
- Ik ben erg/minder sociaal.
- Ik durf veel/te weinig.
- Ik ben niet/te/erg verlegen.
- Ik kan me niet goed/te weinig/heel goed inleven en ben empathisch.
- Ik spreek wel/niet verzorgd en duidelijk.
- Ik gebruik vaak/weinig dialect.
- Ik schrijf veel/weinig/geen taalfouten in verslagen.
- Ik heb (g)een goede open houding.
- Ik heb geen/weinig/veel respect voor verschillende mensen.
- Ik neem verantwoordelijkheden goed/te weinig op.
- Ik kan voldoende/te weinig zelfstandig participeren in activiteiten.
- Ik ben weinig/erg inventief.
- Ik werk vaak/altijd/te weinig correct en nauwkeurig.
- Ik werk niet echt/te weinig/echt efficiënt.
- Ik kan mezelf vlot/niet vlot bijsturen.
- Ik ben meestal/altijd/weinig eerlijk.
- Ik kan niet/wel consequent handelen.
- Ik ben weinig/erg ordelijk.
- Ik houd wel/geen/weinig rekening met positieve en negatieve feedback.
- Ik werk wel/niet vlot samen met andere betrokkenen.
- Ik leef regels en afspraken wel/niet/te weinig na.
- Ik kan zelf een persoonlijke noot toevoegen.

Hoe zal je deze minder sterke punten verbeteren in de volgende burgerschapsvormende activiteit?

Noteer kort in enkele zinnen een plan.

Hoe ga je dit concreet aanpakken? Wat ga je doen, hoe, met wie, wanneer,...

Bijlage 2: Evaluatieformulier partner

Vragenlijst voor de partner bij burgerschapsprojecten

Organisatie:

Datum:

Naam begeleider:

Naam leerling:

Hoe kwam de leerling binnen? Heeft de student zichzelf voorgesteld?

Was hij/zij beleefd en respectvol tegenover andere mensen?

Was de student hulpvaardig? Vroeg hij/zij zelf om werk, zag de student zelf werk?

Was de student een meerwaarde?

Heb je nog tips of tricks voor hem/haar, voor de volgende burgerschapsstage?

Bibliografie

- DE MEYER, A. & HEYERICK, L. (eds), Samen school maken, Coöperatie in het freinetonderwijs, Vereniging voor Freinetpedagogie, Enschede, 2016
- DEVOS, J., De visie van Freinet, Garant, Antwerpen
- DEVOS, J., Freinet in Vlaanderen, Oorsprong, appropriatie en actuele vertogen van de freinetpedagogiek, Gompels & v Svacina, Gent, 2019
- FLINTOFF, K., e.a., Digital Badges in Education, in: Education and Information Technologies, 20 (2), pp. 1-8, 2013
- FREINET, C., Les invariants pédagogiques, code pratique de l'école moderne, Edition de l'Ecole Moderne Française, Cannes, 1964
- FREINET, C., Pedagogie van het werk, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2014
- FREINET, C., & PETITCOLAS, J., Brevetten en Meesterstukken, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2019
- GOOSEN, K., & BOONE, S., Is dat iets voor mij, juf? Leerlingen versterken in het keuzeproces van basis naar secundair, Lannoo Campus, Leuven, 2017
- HEYERICK, L., Mythe 5: Waarnemingsgericht, projectmatig en coöperatief onderwijs met aandacht voor de leefwereld van het kind leidt tot pretpedagogie, in: SCHMIDT, H., (ed.), Is ons onderwijs gebuisd, Borgerhoff & Lamberigts, Gent, 2019, pp. 105-120
- NICOLAI, J., Hedendaagse ontwikkelingen, Bijlage in FREINET, C. & PETITCOLAS, J., Brevetten en Meesterstukken, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2019, pp. 68-84
- VAN DAMME, J., e.a., Succesvol doorstromen in de aanvangsjaren van het secundair onderwijs, Acco, Leuven, 1997
- VAN DOMMELE, G., & SCHIEPERS, M., Mythe 3: De nieuwe evaluatiesystemen leiden tot een 'zesjescultuur', in: SCHMIDT, H., (ed), Is ons onderwijs gebuisd, Borgerhoff & Lamberigts, Gent, 2019, pp. 69-82
- VANDECANDELAERE, M., e.a., Flexibele leerwegen, Inspiratiegids voor basisonderwijs en secundair onderwijs, Lannoo, Tielt, 2016